

РЕЦЕНЗИЯ

От проф. д-р Йоланда Зоградова на дисертационния труд на Василики Парадима на тема:

Социални умения, изразяване на емоции и управление на гнева при ученици със специални образователни потребности в клас

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ в област на Висшето образование 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.2 Психология, научна специалност „Педагогическа и възрастова психология“

Дисертационният труд на Василики Парадима е посветен на една сериозна, актуална, но и трудна за емпирични изследвания, тема, доколкото проблемът при деца, при ученици със специални образователни потребности докосва деликатни сфери на техните умения да се справят с общуването с другите, и с обучението си.

Работата е организирана в нестандартна структура – в обем от 167 стр, написани на single, са изложени в четири глави теоретико-концептуалните и практико-приложни аспекти на проблематиката, петата глава е за съществуващите методи в тази сфера, шеста глава съдържа дизайна на изследването, а в седмата обширно са представени резултатите и тяхната интерпретация. Накрая е изложена дискусия върху изследването. Приложени са всички използвани методики. Литературата обхваща 167 източника на латиница.

В първа глава от дисертационния труд е представена законодателната рамка относно специалното образование в Гърция. Важен член от закона е, че ученици със СОП имат право да бъдат приети в общото училище, но с паралелна подкрепа от учител за специално обучение или да бъдат включени в специално организиран интегриран клас в общото училище. Кратък, но съдържателен преглед е направен и на характеристиките на ученици със специални образователни потребности – като аутизъм, дефицит на вниманието и хиперактивност, зрителни увреждания, слухови увреждания, обучителни затруднения, емоционални и поведенчески разстройства, синдром на Даун, психични проблеми. Задълбочено е разгледан проблемът за включването на учениците със СОП в образователния процес съвместно с ученици,

които нямат този род проблеми. Нагласите и готовността на учителите да участват в този процес на включване са измежду най-съществените му аспекти като тук на дневен ред е и тяхната подготовка и умения да се справят с различните ситуации при различни затруднения у учениците.

Силна страна на дисертацията е, че всеки от изследваните феномени е разгледан в отделна глава в концептуален план. Този модел, възприет от докторанта осигурява по-дълбок и всестранен анализ на сферата на изследване.

Втора глава е за социалните умения, разгледани като важна страна от личността и особено необходими в изграждането на подрастващите индивиди. Те са проучени от докторанта систематично както по отношение на различните видове, на видовете, необходими за развитието на учениците със специални потребности в образованието, така и по отношение на мястото на всички субекти в системата, които биха могли да подпомогнат научаването на умения от учениците. Става дума за учителите, експертите, родителите, но най-детайлно е разкрита ролята и задачите на учителите за развитието на социалните умения по посока на изграждане на кооперативност, емоционална релевантност, емпатийност и мн. др. Накрая на главата са предложени и интервентни програми и начини за справяне при липса или недостатъчни умения, както и за моделиране на такива при учениците със СОП. Трета глава съдържа дефиниции на емоции, видове емоции, начини на възпитание на емоционално изразяване, на управление на емоциите, както и спецификата на емоционално изразяване при ученици със специални образователни потребности. Направени са разграничения на емоционалните проявления в различни възрастови периоди от развитието на индивида, на детето. Анализът посочва връзките и на емоционалността с адаптивните процеси, с възможностите за учене и комуникация, със стрес и тревожност и др. Тази част предлага също и някои интервентни програми и въздействия за деца, ученици със специални обучителни потребности. Посочва се високата значимост в училище да се гради атмосфера на позитивни емоции, на увереност при проявата на чувства и тяхното разпознаване от децата, за което голяма роля играе учителят прилагащ различни спрямо спецификата на конкретното затруднение, подходи. В четвърта глава са представени теоретико-концептуалните особености на гнева и на неговото

управление. Обхванати са и основни фактори, предизвикващи гневните прояви и свързани както с личностови особености, така и с характеристики на близката социална среда, отношенията между родители и дете и т.н. Друга значима предпоставка е училищната среда, представянето и успешността на ученика и съответните преживявания, ниво на самооценка и самочувствие, пряко свързани също с проявата на гняв и агресия. Направен е преглед на известни подходи и програми за превенция и интервенция с оглед редуциране на агресивността, както са и посочени факторите, неблагоприятстващи прилагането на интервенция при ученици със специални потребности. Не би могло да не се приеме постановката на дисертанта, че в сложния процес на интервенция за учене в управление на гнева и намаляване на агресията е съществено сътрудничеството между родители и професионалисти, специалните учители, а и „подкрепа от специализиран научен персонал“. В следващата 5-та глава накратко са представени методите в сферата на включените психологически особености, разгледани в предишните глави – измерването на социалните умения, емоционалното изразяване и управлението на гнева. Въпреки че е демонстрирано добро познаване на методиките в дискутираната проблематика, докторантът се насочва към собствени методи, поради изказаната си гледна точка, че повечето използвани тестове разчитат на самооценка, което не е сигурен подход при ученици със специални образователни потребности. За цялата теоретична част може да се отбележи, че е разработена на много добро ниво с висока компетентност в изучаваната проблематика, и отлично познаване на научната литература в тази сфера. Положителен е и фактът, че всяка част включва приложно-психологичен аспект чрез предлаганите програми за превенция и интервенция при ученици със СОП.

В шеста глава е представен дизайнът на изследването, чиято цел е да се проучат през представите на няколко групи - учители, експерти, работещи с ученици със СОП, родители - социалните умения, емоционалното изразяване и управлението на гнева на учениците със СОП. Задачите са формулирани с акцент върху методическите усилия за създаване на специални въпросници за настоящото изследване. Така поставени донякъде „заглушават“ познавателно-изследователската цел в изучаването на проблемите. Хипотезите са релевантни,

но биха могли да бъдат и по-голям брой в специфицирана формулировка, сега са по-малко от задачите. Същевременно те са добре обосновани от гл. т. на съществуващата научна литература. Извадката се състои от 130 изследвани лица – 60 учители, 30 експерти, 30 родители и 10 ученици със СОП. Възрастта на изследваните лица варира от 11 до 70 години. Разработени са три въпросника с отделни форми за родители, експерти, учители и ученици със СОП – за социални умения, за изразяване на емоции, за управлението на гнева. Представени са психометричните им характеристики, според които надеждността е добра. Самите резултати са представени коректно в седма глава, като са използвани релевантни статистически методи за обработка.

Издигнатите хипотези са потвърдени чрез резултатите, които представят нагласите и убежденията на различните групи изследвани лица – учители, родители, експерти и малък брой включени ученици със СОП. Детайлно са представени всички получени резултати, от които особено значими изглеждат факти относно връзката на трудностите в социалните умения, емоционалното изразяване и управлението на гнева с особеностите на учениците със специални потребности. Много сериозно и потвърдено от различните групи лица, че специалните училища не създават условия за добро развитие и изява на учениците със специални потребности. Последните се чувстват и развиват по-успешно в общите училища когато има или няма паралелна подкрепа, когато са включени специални обучители и се прилагат специфични методи в образованието. Разграничени са влияния на училищна среда, на клас, на възрастта на респондентите и на социалната роля

Правят впечатление откритията в резултатите относно факти, според които учениците - участници в изследването, които са посещавали специални училища не владеят социални умения на високо ниво, а тези, които никога не са посещавали специално училище, напр., реагират по подходящ начин когато са предизвиквани и от връстниците си. Съответно на тези са логични и резултатите при родителите, чиито деца са посещавали специални училища, които са по-скептични от родителите, чиито деца не са посещавали подобен вид училища.

Оказва се, че опитът, придобит в интегриран клас в рамките на общообразователното училище, е по-благоприятен за учениците със СОП и за повишаване на тяхната самооценка.

Различните социални роли на респондентите като учители, експерти, родители се свързват и с относително различни оценки на емоционалното изразяване на учениците със специални потребности като повече експерти отколкото изследваните родители и особено изследваните ученици, смятат, че ученици със СОП не се чувстват комфортно да изразяват своите емоции. Учителите след 25-годишна възраст са склонни да избягват отговорността за емоционалното развитие на децата - смятат, че и родителите, и учителите не са отговорни за емоционалното развитие на децата. Най-възрастните сред респондентите най-ниско оценяват емоционалното изразяване на учениците със специални потребности.

По отношение на влиянието на специфичната училищна среда отново се оказва, че учениците, които са учили в специално училище, имат по-големи трудности в емоционалното си изразяване, отколкото учениците със СОП, които не са учили в специално училище. Все пак Василики Парадима допуска, че е възможно учениците със СОП, които са посещавали специално училище да са с по-изразени специални образователни потребности от тези, които не са посещавали специално училище.

Оказва се обаче, че и в масов клас с паралелна подкрепа резултатите не са особено позитивни, обратното се наблюдава - учениците със СОП, които са учили в масов клас без паралелна подкрепа, проявяват повече модели на подходящо емоционално изразяване. И тук докторантът допуска, че все пак този резултат би могъл да означава и, че учениците, които са учили в масов клас без паралелна подкрепа, са имали по-малко специални образователни потребности от учениците със СОП.

Изглежда, че или специалното училище не допринася за управлението на гнева при ученици със СОП или учениците със СОП, които са посещавали специално училище, е възможно да са с по-изразени специални образователни потребности. Наблюдава се същевременно, че по-често експерти и родители смятат, че родителите и учители могат да помогнат на учениците със СОП да контролират

гнева си, а учениците със СОП по-скоро смятат, че само родителите могат да помогнат за контролиране на гнева.

Общо, налице са някои различия между отделните групи респонденти във възгледите им за социалните умения, емоционалното изразяване и управлението на гнева при ученици със специални образователни потребности. Учителите и експертите, в сравнение с родителите, са по-неудовлетворени от развитието на социални умения, от емоционалното изразяване и управлението на гнева при учениците със СОП.

В изводите от изследването и резултатите изпъква откритата комплексност на проблема за проучваните променливи в тяхната свързаност, което би трябвало да се асоциира и с интервенциите, така насочени, че да обхващат развитието на уменията и изразяването в тяхната връзка.

Специалните училища не са приемани като ефективни по отношение развитието на учениците със специални потребности, а по-конкретно родителите се доверяват на учители и експерти, но в средата на масови, или интегрирани класове с или без паралелна подкрепа. Може да се приеме изводът и препоръката на докторанта, че анализът на резултати „потвърждава необходимостта от държавна политика на включване на ученици със СОП в класове с други ученици“. Бих отправила и една препоръка ако докторантката продължи в тази насока на изследвания, да се използват полу-структурирани интервюта за подобни като изследваните групи лица, в т.ч. и особено и за учениците със специални образователни потребности. Качествените методи в този род изследвания биха дали по-дълбочинно разкриване на причини, механизми, предпоставки за изразяваните когнитивни и поведенчески особености, което на свой ред ще насочи и към ефективни програми за превенция и интервенция за редуциране на агресивността, и към програми за обучение и развитие на умения.

В заключение, представеният дисертационен труд притежава качествата на работа, на базата на която предлагам на Научното жури да присъди научната и образователна степен „доктор“ на Василики Парадима.

15.05.2018г.

Подпис:

Проф. д-р Й.Зографова